

NIETZSCHE’NİN YAŞAMA “EVET” SARTRE’İN ÖZE “HAYIR” DİYEN İNSANI

Burak Sayın

Adnan Menderes Üniversitesi

Araştırma Görevlisi

burak.sayin@adu.edu.tr

Özet

İnsanın ne olduğuna ve ne olması gerektiğine dair yapılan araştırmalar sadece felsefe değil bütün uygarlık tarihi için büyük ancak aynı ölçüde çetrefilli bir uğraştır. Özellikle “ahlak”, “özgürlük”, “varoluş” gibi kavramlar, insan yaşamını üzerine yapılan çalışmalarda belirleyici olmuştur. Nietzsche ve Sartre, “insana” vurgu yapmışlar ve özellikle modern insanın içine düştüğü bunalımlı durumdan kurtuluşu sağlayabilecek bir yol bulma çabası göstermişlerdir.

Bu çalışmada önce insanlık durumuna genel olarak değinilecek, daha sonra Nietzsche ve Sartre’in insan üzerine düşünceleri üzerinde durulacaktır. Son olarak iki düşünürün insan kavrayışları bağlamında, modern insanın içinde bulunduğu durumun bir analizi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: varoluş, insanlık, birey, özgürlük.

Alan Tanımı: 20. Yüzyıl Felsefesi

NIETZSCHE AND SARTRE’S MAN SAYING “YES” TO LIFE/“NO” TO ESSENCE

Abstract

The questions “What is human?” and “What should he be?” refer to a great but in the same extent, crucial work for philosophy and as well as for the history of civilization. Specifically, concepts like “ethics”, “freedom”, “existence” have become deterministic for the studies on human life. Nietzsche and Sartre have put emphasis on “human” and attempted to find a way which can save the modern man from his crisis.

This paper aims to explain the human condition in general, and examine Nietzsche and Sartre's ideas of human. Finally in the context of the human conceptions of the two thinkers, an analysis of the state of the modern man will be made.

Keywords: *existence, humanity, individual, freedom.*

JEL Code: Z19

1. GİRİŞ

Albert Camus'nün Korku Çağı olarak adlandırdığı 20. Yüzyılda, insanlık kendisini karanlık ve umutsuz bir durum içine sokmuştur. Önü alınamaz hızla gelişmekte olan bilim, insanın kendisine yabancılaşmasını körüklemiş ve 20. Yüzyılın, iki büyük dünya savaşına ev sahipliği yapmış olan dehşet dolu bir çağa dönüşmesine ortam hazırlamıştır. Yarım asır içinde milyonlarca insanı yerinden eden, tutsak düşüren ve öldüren bir çağda¹ insanlık, belki de bütün bir tarih boyunca benzeri olmayan büyük bir çöküş içine girmiştir. Kitle katliamlarının normalleştiği ölçüde birey de yıkıma uğramış ve değersizleşmiştir.

İnsanlığın içine düştüğü çöküş aslında sadece 20. Yüzyıla değil, uygarlık tarihinin her dönemine ait bir fenomendir. Sözgelimi Antik Yunan'a veya Rönesans'a bakarsak, mutlaka dönem düşünürlerinin kendi çağlarının insanlığına karşı sert eleştirilerini içeren fikirlerini bulmamız mümkündür. Bu, insanoğlunun bulunduğu yerde bir anlamda kaçınılmaz bir durumu ifade eder. Nitekim Nietzsche de bunu "Çöküş fenomeni yaşamın herhangi bir artışı ve ilerlemesi kadar gereklidir: İnsan bunları hiçbir durumda durduramaz." (Nietzsche, 2010: 46) satırlarında vurgulamıştır. Ne var ki özellikle kültür ve uygarlık alanında gerileme² anlamındaki çöküş yani *décadence*, her ne kadar yaşamın bir aşaması ise de, insanlığın kendisini içinden çıkamayacağı ölçüde çöküşün içine bıraktığı durumlarda, artık yaşam döngüsünün bir aşaması olmaktan çıkıp meşum bir kadere mahkûmiyeti ifade eder. İşte özellikle geç modern dönem toplumu da benzer bir konumdadır.

¹ Camus, 2010: 12.

² Cevizci, 2003: 95.

Bu tutsaklaştırıcı realite* karşısında ihtiyacımız olan, insanı problem olarak ele almak ve bu sayede yeni bir insan anlayışının imkânını aramaktır. Bu çalışmada söz konusu araştırma açısından Nietzsche ve Sartre'in insan kavrayışlarının önemi ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2. NIETZSCHE'NİN ÜSTİNSANI VE YAŞAMA ÖVGÜ

Felsefe tarihinde derin izler bırakmış olan sayısız düşünür arasında Friedrich Nietzsche kadar çarpıcı etki yaratmış olan bir başka filozof bulmak çok zordur. Onun felsefesinin bu kadar radikal olmasının temel nedeni, “İnsan”ı başlı başına problematik hale getirmesi ve karşısına din, ahlak, gelenek gibi çağlardır toplumların kutsallarını oluşturan gelen kavramları koyarak bunlara yönelttiği korkusuz eleştiridir.

Her şeye insanın aşılması gereken bir varlık olduğunu¹ söyleyerek başlayan Zerdüşt, insanı insan olması bakımından sahip olduğu potansiyel ile ortaya koyar. Burada aşılması söylenen insan aslında sürü insanıdır. Nietzsche'nin insan sınıflandırmasının en altında bulunan sürü insanı aynı zamanda çoğunluğu oluşturan insan tipidir ve üstinsana giden yolda, özgür bireyin önündeki en büyük engeldir. Sürü insanının hayat görüşünün temelinde, hakikate yani mutlak olana karşı duyduğu sarsılmaz inanç ve bağlılık vardır “[...] çünkü hakikati sevmek iyidir: çünkü hakikat bir açıklamadır, kafayı yormak gerekmez.” (Kuçuradi, 2009: 33). Bu hakikat de dini ve ahlaki temellidir. Realiteyi ancak böyle kavrayabilen kişi, kendi değerlerini ortaya koymaktan acizdir ve vaz edilmiş olana kayıtsız şartsız bağlıdır.

Nietzsche, içinde yaşadığı Avrupa tarihini ve kültürünü göz önünde bulundurmamak suretiyle, eserlerinde yoğun olarak Hıristiyanlığı hedef almıştır. Ancak dikkat edilmesi gereken nokta, bu eleştirinin Hıristiyanlık üzerinden bütün semavi dinlere, onların ortaya koyduğu dinsel anlayışa yönelik olduğudur. Bu ayrıntıyı gözden kaçırmadan konuya yaklaştığımızda, sürü insanının hakikatinin metafizik bir yapıda olacağını doğal olarak kavrarız. Ona göre asıl gerçek olan Tanrı, yani tinsel olan ruh ve öte dünyadır. Bu düşünce tarzına sahip olan bir insan için, içinde yaşadığımız maddi dünyanın ve dolayısıyla bedeninin, hazların vb. bir değeri

* Bu metinde realite terimi, İoanna Kuçuradi'nin *Nietzsche ve İnsan* adlı eserinde ifade ettiği “insan başarıları ve olayları” anlamıyla kullanılmıştır.

¹ Nietzsche, 2008: 12.

olmayacaktır. Oysa sürünün dışına çıkma gücüne muktedir olan insan için başlıca tavır yaşama her yönüyle “evet” demektir. “[...] uyanmış, bilen kişi der ki: Bütünüyle bedenim ben, başka hiçbir şey değilim onun dışında; ve ruh da bedendeki bir şeye verilen addır sadece.” (Nietzsche, 2008: 36). Gerçeği idrak eden kişinin tavrı, Nietzsche’nin vurguladığı gibi insanı her şeyden önce fizyolojik bir varlık olarak kavramak ve bu dünya içinde yaşadığını kabullenip kanlı, canlı varoluşuyla kucaklamak olmalıdır. İşte yaşama “evet” demek tam da bu tavrı gerektirir.

Peki, Üstinsan insanlık durumu açısından bize nasıl bir çözüm veya çıkış yolu sunabilir? Vurguladığımız gibi 20. Yüzyıl insanı umutsuz, kendine ve insanlığa yabancılaşmış, modern bir cehennem mahkûmudur. Nietzsche’nin insan tipleri her çağda var olagelmıştır ve var olmaya da devam edecektir. Ancak tabii ki bunların tezahürleri çağlara göre farklı biçimlerde olur. İşte modern çağın sürü insanı da söz konusu yabancılaşmanın müsebbibi olan, bir bakıma Arendt ve Scheler’in işaret ettiği *homo faber** olmanın ötesine geçememiş mekanik insandır. Alet yapan insan hem literal olarak her türden araç üreten insana karşılık gelirken hem de kanunlar, kurallar, insanlar ve toplumlar arasında kurulan sınırlar, duvarlar inşa eden insan anlamına gelir.

Bu modern insanlık durumunun açık bir betimlenişini sadece felsefe ve düşünce alanında değil, edebiyat ve sanatta da görmek mümkündür. Örneğin Kafka, özellikle *Şato* ve *Dava* gibi eserlerinde yoğun bir şekilde işlediği bürokrasi ve otorite temalarıyla, yaklaşmakta olan karanlık çağı adeta öngörmüştür. 20. Yüzyılda toplumlarda kurulan bürokratik yapı, neredeyse elle tutulabilecek kadar yoğun bir aygıt olarak modern yaşamın iskeleti biçiminde yükselirken, insanlık bu iskeletin üzerine yaşamdan kopuk, mutlak tahakküm arzusuna kendisini kaptırmış bir otomat olarak kurulur. Gerçekten de modern insan artık otomatlığın ötesine geçip birey olma yetisini yitirdiği için, modern çağın realitesi açısından ancak bir çatı rolü oynayabilmiştir.

Nietzsche henüz 19. Yüzyılın son çeyreğinde ilerlemek bir yana, ilerleyecek bir insanlığın mevcut dahi olmadığı¹ tespitini yapmıştır. Ona göre Hıristiyanlığın getirdiği *décadence*, Avrupa toplumunun yüzyıllardır tedavi edilemeyen bir hastalığı olmuştur. Öyle ki yaşamın ve yaratıcı insanın karşısında en ateşli haliyle duran sürü insanının baskın tavrı, günümüzde bile tüm yoğunluğuyla devam

* Alet yapan insan.

¹ Nietzsche, 2010a: 81.

etmektedir. İşte 20. Yüzyılda bu din ve ahlakla yoğrulmuş sürü anlayışına bir de teknolojik dünyanın içinde insanlığın iyiden iyiye yitirilme tehlikesi eklenir.

Şu unutulmamalıdır ki Nietzsche’de özgür insan da her şeyin başında sürünün içinde var olur ve yine sürün içinden çıkar. Yani sürünün içine doğan insan, realiteyi ilk olarak sürünün gözleriyle görür, ancak daha sonra kendi değerlendirmelerini yapma ve dünyaya kendi gözleriyle bakabilme gücüne sahip olabilirse yaşadığı toplumun dışına çıkıp mevcut insanlık durumunu aşabilir. Buradan anlaşılacağı gibi üstinsanın yaşama “evet” demesi, onun aynı zamanda sürünün varlığını da bir gerçeklik olarak kabul etmesi anlamına gelir. Ancak artık entelektüel insan tipi toplumdaki kadar yaşamdan da hepten soyutlanmış ve kendisini fildişi kulesine hapsedmiştir. Bu durum ise haliyle üstinsanın ortaya çıkması önünde bir engeldir. Yine edebiyattan bir örnek verecek olursak, Elias Canetti yüzyılın en önemli eserlerinden olan romanı *Körleşme*’de Profesör Kien karakterin üzerinden tam olarak bu noktayı çarpıcı bir biçimde ortaya koyar. Kien bilgili, entelektüel olarak çok üst düzeyde olan ancak buna karşın kitapları ile kendine kurduğu dünya dışındaki herkesi ve her şeyi görmezden gelmenin de ötesinde yok sayan bir figürdür. Ancak en sonunda bu tavrı onun, yok saydığı dünyanın insanları elinde oyuncak olmasına ve kendi yıkımını yine kendisinin getirmesine neden olur.

Modern dönemin sancısı bir bakıma bu çelişkide yatar. Bir yanda hiç olmadığı kadar duyarsızlaşıp, kendi hakikatini tartışılmaz bir biçimde kabul ettirmeye çalışan, karşı gelenlere ise yine benzeri görülmemiş ölçüde saldıran sürü insanı, diğer yanda ise kendi bunalımını, dolayısıyla kendisini aşamayan, özgürlükle tutsaklık arasında sıkışıp kalan birey. Böyle bir dünyada yabancılaşma sadece bu iki karşıt diyebileceğimiz grubun arasında değil, aynı zamanda bunların kendi içlerindeki kişilerin birbirlerine yabancılaşması olarak da tezahür eder: “İki insan arasındaki görüşlerin yabancılaşmasının en güçlü belirtisi, ikisinin de birbirlerine ironik bir şeyler söylemeleri, ama ikisinin de bu sözlerin ironik yanını hissetmemeleridir.” (Nietzsche, 2007: 248).

Üstinsan da aynı diğer insan tipleri gibi her çağda ortaya çıkar. Fakat bu tipteki yaratıcı bireylerin sayısı çok azdır. Ancak buraya kadar genel bir görüntüsünü ortaya koymaya çalıştığımız modern dönemde artık birey gitgide daha içinden çıkılmaz bir krize girmektedir. Nietzsche’nin dikkat çektiği üstinsan tipinin ortaya çıkma olasılığı da bununla orantılı olarak azalmaktadır. Fakat her şeye rağmen, üstinsanın hayata karşı takındığı tavır ve en umutsuz durumda bile sergilediği, çoğunluğun tahakkümüne karşı durabilme cesareti insanlık için bir umut ışığı olmalıdır. Çünkü artık “‘Efendiler’ ortadan kaldırılmış; sıradan insanın

ahlakı kazanmıştır.” (Nietzsche, 2010a: 50). *Décadent* değerlerin hızla, tek doğru, tek hakikat olarak anlaşılmaya gidildiği bu dönemde, üstinsanın yaşama “evet” demesi aynı zamanda yukarıda vurguladığımız, her alanda mekanikleşen insanın özüne, kendine dönmesi açısından da büyük önem taşır. Oysa sürü insanı öyle bir dünya yaratmak ister ki “yaşamı evetleme bize fena olarak, kendi başına suçlanması gerekenin ta kendisi olarak görünsün.” (Nietzsche, 2008a: 34).

Modern insanın bu karanlık realitesini aşma yolunda, Nietzsche’ci insan anlayışını dikkate alınması önemlidir. Zira “dünya, yaratıcı insanların varlığıyla anlam ve değer kazanır: çünkü onlar yeryüzünün anlamdırlar.” (Kuçuradi, 2009: 75).

3. VAROLUŞÇU ÖZGÜRLÜK ANLAYIŞINDA “ÖZ”ÜN KONUMU

Jean Paul Sartre bazı görüşlere göre 20. Yüzyılın en büyük Fransız filozofudur. Onun bu kadar etkili bir düşünür olmasında, felsefeci yanından başka edebiyatçı ve aktivist kimliğinin de büyük etkisi vardır. Nitekim Sartre’ın varoluşçu felsefesi, hayattan kopuk, salt kavramlara dayalı, içine kapalı bir felsefi sistem değil; aksine tam da insan yaşamını bütün yönleriyle, sıkıntılarıyla, bunalımlarıyla betimleyen ve özellikle edebiyattaki yansımaları büyük olan bir düşüncedir.

Sartre’ın felsefesinde, özgürlük problemi başat meselelerden biridir. Varoluşçuluğun ana fikri olarak ortaya konulan “varoluş özden önce gelir” düsturunun işaret ettiği de, temel olarak insanın özgürlüğüdür. Bu şu anlama gelir: İnsan her şeyden önce bu dünya üzerinde vardır; ancak ondan sonra yaşayarak, eyleyerek özünü kendi oluşturur. İnsanın kendisini bu şekilde ortaya koyabilmesi için özgürlüğe mahkûm olması ön şarttır. “Sartre için özgürlüğün kendisi, özgürlüğü savunduğunu iddia eden ideolojilerden çok daha önemlidir.” (Delacampagne, 2010: 222). Bu nedenle insan her şeyden önce eylemlerinde, yaşamında özgür olmalıdır.

Özgürlük meselesi doğrudan, insanın hayatı algılayış biçimiyle ilintilidir. Özcü bir dünyada yaşayan kişinin bireysel bağımsızlığa ulaşması olası olamaz. Sözgelimi doğduğu andan itibaren etrafını saran değerlerin sultanı altında olan ve yaşamının ilerleyen safhalarında da bu durumu, aklını kullanarak eleştirme cesareti gösteremeyen kişi, aynı Nietzsche’nin geçerlikte olan ahlaka tabi olan sürü insanı gibi, özüne, yani ona dayatılan hakikate göre bir yaşam sürmek zorunda kalacaktır. Fakat böyle bir yaşamın hiçbir bireysel tarafı yoktur. Çünkü gerçek anlamda özgür insan ancak eyleyerek, kişisel deneyimleri ile eşsiz olabilir. Sartre

Sözcükler'de kendisi ile ilgili şöyle yazar: “Babam bana mal mülk bıraksaydı, çocukluğum değişirdi; bir başkası olacağım için, yazmayacaktım.” (Sartre, 1969: 63). Bu satırlarda açıkça anlaşıldığı gibi, Sartre kendi yaşamı üzerinden yaptığı bir temellendirmeye bir anlamda, özü belirlenmiş olan bir insan tipinin gerçekte “doğal bir biçimde” mümkün olamayacağını ortaya koyar. Çünkü insan, içinde yaşadığı dünyaya fırlatılmıştır ve sadece hayatında etkin olan faktörler ve onun bunlar karşısında takındığı tavır yoluyla kendisi olabilir; insan için belirleyici olan bir öz anlayışı söz konusu değildir. Sözelimi Sartre'ın yazdığı gibi, eğer babasından bir miras kalmış olsaydı, o bizim tanıdığımız Jean Paul Satre olamayacaktı.

Modern insan ise, hem din ve ahlak gibi yüzyıllardır etkilerini yitirmeyen kurumların hem de Nietzsche'nin üstinsanı üzerinde dururken vurguladığımız, çağa ait etkenlerin baskısı sonucu “yapay” bir belirlenime maruz kalmıştır. Oysa Sartre'a göre “İlkin insan vardır; yani insan önce dünyaya gelir, var olur, ondan sonra tanımlanıp belirlenir, özünü ortaya çıkarır.” (Sartre, 2007: 39). Demek ki bu noktada bir belirleyen bir de belirlenen olmak üzere iki öz kavrayışı ayıt edebiliriz.

Öz terimi, felsefe tarihinde en genel anlamıyla bir nesne değişse de aynı kalan, o nesnenin olmazsa olmaz niteliği* olarak kabul edilen özellikleri ifade eder. İşte Sartre'ın öze “hayır” diyen insanının karşı çıktığı anlayış budur. Yani söz konusu eyleyen, yaşamın içinde edimleriyle kendisini ortaya koyan bir varlık olarak insan olduğunda, bütün insan türü için geçerli olacak belirleyici bir özden söz edilemez. Zira “eylemek, dünyanın *çehresini* değiştirmektir” (Sartre, 2010: 551) ve buna muktedir olan insanın da belirlenmemiş olacağı ortadır. Sartre'ın “kendi özünü ortaya koyan” insanı eylemleri ile “kendini seçerken bütün insanları da seçer” (Sartre, 2007: 41) ve özünü bu anlamda kendisi belirler. Görüldüğü gibi özgür birey bir yandan da insalığa karşı duyduğu sorumluluğun da bilincinde olmak durumundadır.

Sartre *Varlık ve Hiçlik*'te 1830'un işçisi için, sıkıntılarına başkaldırmak yerine kendini onlara uydurmasının nedeni olarak “ızdıraplarının varolmayacağı bir toplumsal ortamı kavrayabilmesi için gerekli kültür ve düşünümünden yoksun olduğu içindir: Bu yüzden *eyleyemez*.” (Sartre, 2010: 553) diye yazar. Bu aslında aynı zamanda modern insanın bunalımının da temel nedenidir. İnsanlığın içine düştüğü yıkıcı realite özellikle 2. Dünya Savaşı ile en somut biçimde adeta maddeleşmiş ve yüzüne tokat gibi inmiştir. Zaten varoluşçuluğun hızla yükselişe geçtiği

*sarp erk ulaş Felsefe Sözlüğü, 2002: 1104.

dönemin de bu korkunç savaşın sonrasına denk gelmesi tesadüf değildir. Çünkü modern dönemin krizi öyle boyutlara ulaşmıştır ki, insan bu duruma başkaldıracak güçten bile yoksun kalmıştır. Bunun nedeni de söz konusu düzenin “başka türlü olabileceğini hayal bile edememesidir.” (Sartre, 2010: 553). Varoluşçu birey, bu düzen karşısında tıpkı üstinsan gibi, özgür eyleme ve sorumluluk duygusuna dayanması bakımından bir umut ışığını temsil etmelidir.

4. SONUÇ

Décadence'in insan yaşamının bütün alanlarına sirayet ettiği bir çağ olan 20. Yüzyılın ardından, 21. Yüzyılın ilk çeyreğinin şu ana kadar geride kalan diliminde de durum pek iyiye gidiyor gibi görünmemektedir. Modern insanın yaşam tahayyülü de artık çarpıklaşmış ve yapay, insana aykırı bir form almıştır. Daha da vahim olan nokta, Korku Çağı geride kalırken, onun getirdiği olumsuzluklar hala tam olarak çözümlenememiştir ve yeni yüzyıl da, bireye karşıt olarak kabaran kokunç bir deniz gibi “Cehalete Övgü Çağı” olarak büyümektedir.

Sartre'in *Herostratos* adlı kısa öyküsünün baş kahramanı, mizantrop Paul Hilbert, “zaten ölmüş olan bu insanları niçin öldürmek gerekiyor?” (Sartre, 2008: 94) diye sorar. Gerçekten de insan maddi olarak varlığını sürdürmektedir, ama değer yaratan, özgür, hayata kendi gözleriyle bakmaya cesaret eden birey ortadan kalkmıştır. Nietzsche ve Sartre'in incelediğimiz insan anlayışlarına, bu kriz döneminde tekrar dönmek bize bir patika açabilir. Çünkü din ve ahlak tarafından şekillenmekten hala kurtulamayan toplumlar, bir de teknik çağının getirdiği mekanik insan tasarımına maruz kalmış ve yaratıcı olma gücünden iyice yoksun kalmışlardır. Fakat “bırakılmışlık içinde insan, ortaya değerler koyduğunu bir kez anladı mı, artık bir şey diyebilir: Bu da, bütün değerlere temellik eden özgürlüktür.” (Sartre, 2007: 70). Sartre'in bu son derece doğru teşptindeki dünyaya bırakılmış insan, değerler yarattığının bilincinde olabildiği ölçüde, bir anlamda üstinsanın karşılığı olacaktır. Ancak bu bilinç, tek tek bireyleri aşır kolektif bir bilinç haline geldiği ölçüde gerçek özgürlük, dolayısıyla insanlığın değerler yaratmadaki yükselişi tekrar ortaya çıkma imkanı bulabilir.

KAYNAKLAR

Camus, Albert, *Başkaldıran İnsan*, Çev. Tahsin Yücel, İstanbul: Can Yay., 2010.

Cevizci, Ahmet, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yay., 2003.

Delacampagne, Christian, *20. Yüzyıl Felsefe Tarihi*, Çev. Devrim Çetinkasap, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2010

Kuçuradi, İoanna, *Nietzsche ve İnsan*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2009.

Nietzsche, Friedrich Wilhelm, *Ahlakın Soykütüğü Üzerine*, Çev. Ahmet İnam, İstanbul: Say Yay., 2010a.

Nietzsche, Friedrich Wilhelm, *Böyle Söyledi Zerdüşt*, Çev. Mustafa Tüzel, İstanbul: İthaki Yay., 2008.

Nietzsche, Friedrich Wilhelm, *Deccal*, Çev. Oruç Aruoba, İstanbul: İthaki Yay., 2008a.

Nietzsche, Friedrich Wilhelm, *Güç İstenci*, Çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul: Say Yay., 2010.

Nietzsche, Friedrich Wilhelm, *İnsanca Pek İnsanca I*, Çev. Mustafa Tüzel, İstanbul: İthaki Yay., 2007.

sarp erk ulaş Felsefe Sözlüğü (Hazırlayanlar: A. Baki Güçlü; Erkan Uzun; Serkan Uzun; Ü. Hüsrev Yolsal), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2002.

Sartre, Jean Paul, *Duvar*, Çev. Eray Canberk, İstanbul: Can Yay., 2008.

Sartre, Jean Paul, *Varoluşçuluk*, Çev. Asım Bezirci, İstanbul: Say Yay., 2007.

Sartre, Jean Paul, *Sözcükler*, Çev. Bertan Onaran, İstanbul: De Yay., 1969.

Sartre, Jean Paul, *Varlık ve Hiçlik*, Çev. Turhan Ilgaz ve Gaye Çankaya Esen, İstanbul: İthaki Yay., 2010.

